

İPM | IPC
İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
ISTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

BİR DAHA ASLA! AMA NASIL? 15 TEMMUZ SONRASI TÜRKİYE'DE DEVLET VE ORDU

METİN GÜRCAN

BİR DAHA ASLA! AMA NASIL? 15 TEMMUZ SONRASI TÜRKİYE'DE DEVLET VE ORDU

METİN GÜRCAN

Nisan 2017

Metin Gürcan, İstanbul Politikalar Merkezinde (İPM) araştırmacı ve Washington merkezli Al-Monitor sitesinde köşe yazarıdır. Daha önce subay olarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli kademelerinde 17 yıl görev yapmıştır.

İstanbul Politikalar Merkezi Hakkında

İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) demokratikleşmeden iklim değişikliğine, transatlantik ilişkilerden çatışma analizi ve çözümüne kadar, önemli siyasal ve sosyal konularda uzmanlığa sahip, çalışmalarını küresel düzeyde sürdüren bir politika araştırma kuruluşudur. İPM araştırma çalışmalarını üç ana başlık altında yürütmektedir: İstanbul Politikalar Merkezi-Sabancı Üniversitesi-Stiftung Mercator Girişimi, Demokratikleşme ve Kurumsal Reform, Çatışma Çözümü ve Arabuluculuk. İPM, 10 yılı aşkın süredir, karar alıcılara, kanaat önderlerine ve paydaşlara uzmanlık alanına giren konularda tarafsız analiz ve yenilikçi politika önerilerinde bulunmaktadır. Sabancı Üniversitesi'nin önemli araştırma kurumlarından olan İPM akademik çalışmaları da desteklemektedir. Merkez, genç akademisyen ve politika araştırmacılarına çeşitli programları aracılığıyla olanaklar sunmaktadır.

ÖZET

Bu çalışma, İstanbul Politikalar Merkezi (İPM) tarafından yürütülen Darbe Girişimi Sonrası Çatışma Çözümü ve Demokrasi Fırsatları Projesi'nin bir parçası olup 15 Temmuz askeri kalkışması sonrası, devlet bürokrasisi, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve sivil-asker ilişkileri boyutlarında önce bir "hasar tespiti" sunmak, sonra yönetilmesi gereken risk alanlarını irdelemek amacındadır. Çalışmada, 15 Temmuz kalkışması sonrasındaki sürecin yönetimi konusunda politika yapıcılara hem akademik hem de uygulamaya yönelik önerilerde bulunulması da amaçlanmıştır.

15 Temmuz askeri kalkışması, *devletin gerçekliği* (bürokrasisine sızılabilecek kadar savunmasız bir devlet) ile devletin *retori*ği (devlet elitlerinin sürekli olarak tekrarladığı güçlü devlet söylemi) arasındaki farkı gözler önüne sermiştir. 15 Temmuz, ABD'de bulunan Fethullah Gülen'in denetimi altında/ilham vermesiyle, dini duygularla harekete geçmiş/yalancı-ütopist gizli bir 'şebekenin' uzun yıllar ve bir strateji takip ederek, özellikle güvenlik bürokrasisine sızma girişimini ortaya çıkarmıştır. Bu durumda, Türkiye, 15 Temmuz sonrasında devleti ve devletin güvenlik kurumlarını yeniden inşa etme sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Acaba, Türkiye devlet aygıtını ve ürettiği gücü gasp etmeye yeltenen başka bir 15 Temmuz'a nasıl engel olabilir?

Makale öncelikle sivil-asker ilişkileri alanında, Türkiye'nin içine düştüğü şu önemli paradoksu vurgulamaktadır: Ülkede yeni bir 15 Temmuz yaşanmaması için askerin sivil kontrolünü daha etkin hale getirmek maksadıyla yapılması gereken: *tekelci sivilleşme* midir (gücün güçlü bir sivil-seçilmiş makamda toplanması), yoksa *demokratikleşme* midir *(gücün sivil aktörler arasında dağıtımı)*? Askeri elitlerin elindeki gücün sivil aktör olarak sadece seçimle gelen yürütmenin başındaki seçilmiş cumhurbaşkanına aktarılması anlamına gelen *tekelci sivilleşme*, ordunun seçilen sivil cumhurbaşkanı tekelindeki sivil bürokratik yapı tarafından çok sıkı bir şekilde sivil kontrol altına alınmasını amaçlar. Diğer taraftan sivil-asker ilişkilerinin demokratikleştirilmesi, hem Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) hem de yürütme üzerinde daha etkin bir denetleme-gözetim-dengeleme sistemi oluşturmak maksadıyla gücün seçilmiş cumhurbaşkanı ve kabinesi yanında diğer sivil aktörler olan parlamento ve komisyonları ile akademi, düşünce kuruluşları ve medya gibi aktörler arasında dağıtılmasını, bu sayede hem asker hem de yürütme üzerinde bir izleme-denetleme-dengeleme mekanizması kurmayı amaçlar.

Aslında eş zamanlı askeri reformlar ve toplu tasfiyeler ile şekillenen 15 Temmuz sonrası ortamda, iki paradigma değişimi olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinin doğasında meydana gelen, askeri ile sivil dünyaların birbirinden bağımsızlaşarak askerin profesyonelleşmesine odaklanan Huntingtoncu yaklaşımdan, orduyu sivil topluma çapalayarak nihai durumda asker ile sivil benzeşmesini amaçlayan Janowitzci yaklaşıma doğru yaşanan geçiştir. İkinci değişim ise, TSK'nın kurumsal kimliğinde meydana gelen ve *tek parçalı (monolitik)* bir kimlikten, çok sayıda ve birbirinden nispeten bağımsız mikro kimliğin oluşturduğu çok parçalı *(polilitik)* bir kimlik yapısına geçiştir. Bu iki paradigma değişimine ışık tutmak amacıyla, çalışmada önce yaşanan bu hızlı ve büyük ölçekli sivilleşme sürecinin Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinin doğasına etkileri incelenmektedir. Ardından, makalede 15 Temmuz sonrasında sivil-seçilmiş cumhurbaşkanlığı makamının hızla güçlenmesi, Genelkurmay Başkanlığı makamının ve TSK içindeki etkisinin hızla zayıflamasından kaynaklanan güç değişimi nedeniyle TSK'nın kurumsal kimliğinin tek parçalı bir bütünden (*monolitik*) çok sayıda ama nispeten birbirlerinden bağımsız mikro kimliğin oluşturduğu çok parçalı (*polilitik*) dönüşümü analiz edilmektedir. Burada, özellikle TSK'nın yeni çok parçalı kimliği; askeri elitlerin değişime yönelik tutumları, askeri elitlerin dünya görüşleri, kuvvet komutanlıklarının değişime yönelikleri tutumları, 'üst subaylar' ve 'genç subaylar' arasındaki kuşak çatışması ve TSK içindeki rütbe, statü, imtiyaz çatışmaları açısından sunulan tipolojiler incelenmektedir. TSK içindeki tek parçalıdan çok parçalıya doğru gelişen bu kimlik dönüşümünün hassas yönetimi önem kazanmaktadır.

15 Temmuz sonrasında devlet kurumları, Türkiye›deki sivil-asker ilişkileri ve TSK'nın kurumsal kimliğinin dönüşümü kapsamında karşılaşılan risk faktörleri aşağıda sıralanmıştır:

- Sivil-asker ilişkilerinin giderek "Seçilmiş cumhurbaşkanlığı ile ordu arasındaki ilişkilere" daralması, sivil aktörler arasında seçilmiş cumhurbaşkanlığı makamının (özellikle referandum sonrasında) diğer sivil aktörlere kıyasla güç kazanmasından, askeri boyutta Genelkurmay Başkanlığı makamının hem TSK içinde hem de sivil muhatapları nezdinde gücünün zayıflamasından kaynaklanan güç transferinin yönetilmesi,

- Türkiye'de güvenlik konularında ve TSK'nın dönüşümüne odaklanan sivil entelektüel sermayenin çok düşük seviyede olması, askerlerin sivil yetersizliğini küçümsemesi, sivilin 'askeri uzmanlığa' hürmet etmemesi,
- TSK'nın giderek toplumdaki muhafazakâr kesim ile laik kesim arasındaki popüler, magazinsel ve siyasi tartışmaların merkezine kayması, bu nedenle teknik-akademik düzeyde yürümesi gereken tartışmaların hemen politize olması, bu politizasyonun TSK personelinin kuruma olan "örgütsel bağlılıklarına" olumsuz etkileri,
- 15 Temmuz sonrasında sivil-asker ilişkilerinin doğasını ve karakteristiklerini etkileyen askeri reformların gerekçeleri, niteliği, kapsamı ve yapılış hızı hakkında sivil elitler ile askeri elitleri arasındaki görüş farklılıkları;
- TSK içinde; değişim konusundaki tutumları açısından simbiyont, pragmatist ve reform yanlısı elitler, dünya görüşleri açısından Mukaddesatçılar, Ulusalcılar, Atlantikçiler ve Avrasyacılar arasındaki güç ilişkilerinin, kuvvet komutanlıkları arasındaki dönüşümün niteliği ve kapsamı konusundaki yaklaşım farklılıkların, üst subaylar ile genç subaylar arasındaki kuşak çatışmasının ve son olarak TSK içindeki rütbe personel arasındaki statü, imtiyaz ve hak farklılıklarının yönetilmesi için doğru personel temin ve yönetimi politikalarının belirlenmesi,
- TSK'nın yeni kurumsal kimliği ve stratejik kültürü, güvenlik bürokrasisi içinde dini ve milliyetçi referansların görünürlüğü, laiklik, ordunun dönüşümünün niteliği, kapsamı ve ideolojik arka planı, ABD yanlısı/ABD karşıtı duruş, NATO yanlısı/NATO karşıtı duruş gibi konularda farklılaşan dünya görüşlerine sahip askeri elitlerin kendi aralarındaki güç ilişkilerinin yönetimi,

Yukarıda belirtilen bu altı risk faktörünün, 15 Temmuz sonrasındaki ortamda titiz bir şekilde yönetilmesi gereklidir.

GİRİŞ

Devletler, anarşinin şekillendirdiği uluslararası ortamda dış tehditlerden korunmak amacı ile şiddetin profesyonel-bürokratik yönetimi için 'ordu' dediğimiz kurumları kurar, fakat daha sonra kurup, silahlandırdığı, zaman-personel-kaynak harcadığı bu kurumlardan yine kendileri korkar. Peter Feaver bunu hem '*ordu tarafından'* sağlanan korunma ihtiyacı hem de '*ordudan'* korunma ihtiyacı anlamına gelen "sivil-asker *paradoksu*"[1] olarak adlandırmaktadır. 15 Temmuz gecesi,[2] Türkiye, ordunun sağladığı korunma kadar *ordudan korunma* ihtiyacının da önemli olduğunu acı bir şekilde tecrübe etmiştir.[3]

Türkiye, 241 vatandaşın hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan askeri kalkışmadan sadece beş gün sonra, 20 Temmuz 2016 tarihinden itibaren ilan edilen olağanüstü hal ile yönetilmektedir. Hükûmet söz konusu OHAL çerçevesinde, bir yandan devlet bürokrasisinin Fethullah Gülen Terör Örgütü (FETÖ) unsurlarından arındırılmasına çalışırken, diğer yandan Türkiye'de şiddet yanlısı ve halen aktif iki silahlı devlet dışı aktör olan, Irak- Şam İslam Devleti (IŞİD) ile bağlantılı aşırıcı Selefi ağlar ve PKK ile daha etkili bir şekilde mücadele etmek için hızlı bir şekilde kanun hükmünde kararnameler çıkarmaktadır. OHAL başlangıçta sadece 90 günlük bir süre için ilan edilmiş olsa da yeni hükümet kararı ile dördüncü kez 19 Temmuz 2017'ye kadar uzatılmıştır. Sadece 2016 yılında, Türkiye'de gerçekleşen 25 büyük boyutlu terör saldırısında yaklaşık 500 sivil (bunların 40'ı yabancı olmak üzere) ve yaklaşık 400 güvenlik gücü mensubu (asker, polis ve köy korucusu) öldürülmüştür.[4] Bu yoğunluk içinde Türkiye'de parlamenter sistemi sonra erdirecek ve başkanlık sistemini getirecek 18 anayasa maddesi değişikliği önerisi içeren paket 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen referandumda kıl payı bir 'Evet' ile geçmiştir. Görünen o ki 15 Temmuz askeri kalkışması sonrasında bir yandan FETÖ, IŞID ve PKK ile mücadele, diğer yandan devlet kurumlarının 'cumhurbaşkanlığı sistemine' göre yeniden dizaynı ve sivil-asker ilişkileri alanı ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içindeki değişim OHAL koşulları altında daha, Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın ifadesiyle "her şey yerli yerine oturana kadar" [5] sürecektir.

Bir görüşe göre 15 Temmuz sonrası tüm güvenlik tehditleri ile en etkin şekilde mücadele etmek ve yeni bir 15 Temmuz'un yaşanmaması için en iyi çözüm, devlet gücünün millet tarafından doğrudan seçilmiş yürütmenin başı olan cumhurbaşkanı ve hiç bir vesayet baskısına maruz kalmadan oluşturacağı kabinesinin 'tekelinde' toplamaktır. [6] 15 Temmuz gerçeği, yürütme gücünü sivil-seçilmiş elinde toplama ve ordu üstünde sert bir sivil kontrol tesis etme konusundaki "acil bir ihtiyacı" "pratik bir gerçekliğe" dönüştürmüştür.[7] Bu sistem değişimini savunan yaklaşım, güçlü bir hükümetin eksikliğinin siyasi partilerin orduya karşı bölünmüş duruşlarının, bunun sonucunda ortaya çıkan parlamentarizm ve değişik kimlik grupları arasındaki sürtüşme ile yakından bağlantılı olduğunu ve bunun da Türkiye'de askerin istismar ettiği istikrarsızlık dönemlerine yol açtığını öne sürmektedir.[8] Bu düşünce zincirine göre önce hızlı bir sivilleşme ve ardından seçilen cumhurbaşkanı ile tamamen kendi iradesi ile şekillendireceği kabinesinin katı sivil kontrolü altında sivil-asker ilişkilerinin sivil lehine yavaş yavaş tekelleşmesi, yani *'tekelci sivilleşme',* sadece bir başka 15 Temmuz'un yaşanmasını engelleyen bir çözüm olmakla kalmayacak, güvenlik güçlerinin daha *etkin* (verilen siyasi hedefe ulaşma derecesi) ve *verimli* (hedefi en az kaynak, personel ve maliyetle ulaşma) hale getirilmesinin de önünü açacaktır.[9]

Türkiye'nin şu an içinde bulunduğu, askeri müdahaleleri önlemek üzere sivil-asker ilişkilerinin *tekelci sivilleşme ile* mi, yoksa *demokratikleştirmeli* ile mi dizayn

1 Peter D. Feaver, "The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz, and the Question of Civilian Control," *Armed Forces and Society* 23, no. 2 (1996).

2 Metin Gürcan, "Why Turkey's coup didn't stand a chance," Al-Monitor, 17 Temmuz 2016, erişim tarihi: 2 Ağustos 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/07/turkey-kamikaze-coup-attempt-fails.html.

3 Bu makaleden daha önceki şu versiyonlarına da bakınız: Metin Gürcan ve Megan Gisclon, "From Autonomy to Full-fledged Civilian Control: Changing Nature of Turkish Civil-Military Relations After July 15," *İPM-Mercator Politika Notu* (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Ağustos 2016); Metin Gürcan ve Megan Gisclon, "What is the Turkish Military's Strategic Identity after July 15?" *İPM-Mercator Politika Notu* (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Eylül 2016).

4 Metin Gürcan, "Does New Year's nightclub attack signal tough year ahead for Turkey?" Al-Monitor, 8 Ocak 2017, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2017/01/turkey-nightclub-attack-signals-even-tougher-year.html.

5 Bkz. "Erdoğan, KHK ve OHAL'e devam dedi: Referandum için üzerime düşeni yapacağım," *Diken,* 2 Mart 2017, erişim tarihi: 3 Mart 2017, http://www.diken.com.tr/erdogan-khk-ve-ohale-devam-dedi-referandum-icin-uzerime-duseni-yapacagim/.

6 Burhanettin Duran, "The Executive Presidency and Turkey's Future," *Daily Sabah*, 21 Ocak 2017.

7 A.g.e.

8 Burhanettin Duran ve Nebi Mis, "The Transformation of the Turkey's Political System and Executive presidency," *Insight Turkey* 18, no. 4, (2016): 11-27.

9 "Turkey in need of effective executive presidency, Deputy PM Kurtulmuş says," *Daily Sabah*, 7 Ocak 2017.

edilmesi gerektiği ikilemi, Feaver'ın paradoksuna ilave başka bir *sorunsala* işaret etmektedir. Bir yandan sivil-asker ilişkilerinin seçilen sivil cumhurbaşkanı ve kabinesi elinde tekelleştirilmesi, ordunun katı bir sivil kontrolü altına alınmasına olanak sağlarken, diğer yandan, gücün seçilmiş cumhurbaşkanı ve kabinesinin sorumluluğunda, diğer yandan gücün diğer sivil aktörler olan parlamento ve komisyonları ile sivil toplumun içindeki akademi, düşünce kuruluşları ve medya gibi sivil toplum aktörleri gözetiminde dağılmasını sağlar.

Hassas bir şekilde yönetilmesi gereken bir diğer risk faktörü, devlet aygıtının 15 Temmuz sonrasında geçirdiği kurumsal dönüşümdür. Bülent Aras'ın 15 Temmuz'un Türkiye'nin dış politikası üzerindeki etkilerine yoğunlaştığı politika raporunda dikkat çektiği gibi, 15 Temmuz askeri kalkışması, Türkiye'nin devlet aygıtının tamamı için bir kurumsal şok olmuştur.[10] 15 Temmuz askeri kalkışmasını, bu kalkışma trenini çeken lokomotif olan FETÖ motivasyonunun devlet aygıtını gasp etmek amacıyla ve aslında 'gizli şebekesi' sayesinde askerileştirdiği ortaya çıkan FETÖ'nün yalancı-ütopist vizyonu ışığında toplumu dönüştürmek için organize edilen bir 'terör-şiddet paketi' olarak tanımlamak da mümkündür.[11] Bu iki faktör, 15 Temmuz kalkışmasını, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihindeki diğer darbelerden ayırmaktadır. 15 Temmuz tecrübesi acı bir gerçeği göstermektedir: Bürokrasinin devletin varlığına yönelik tehditlerle mücadele etme kapasitesi açısından, "devlet gerçekliği" (bürokrat kadrolarına sızmaların engellenemediği bir devlet) ile "devlet retoriği" (devlet odaklarının sürekli olarak tekrarladığı güçlü devlet söylemi) Türkiye'de birbirinden farklıdır. Türkiye'nin tarihi altyapısından gelen "güçlü devlet geleneğinin"[12] retorikte güçlü olsa da, devletin varlığına yönelik bürokratik meydan okumalara karşılık verme konusunda zayıf olduğu 15 Temmuz gecesi acı bir biçimde ortaya çıkmıştır. 15 Temmuz başarısız askeri kalkışmasına neden olan temel motivasyon, ABD'de bulunan vaiz Fethullah Gülen'in denetimi altında/ilham vermesiyle dini duygularla harekete geçmiş/yalancı-ütopist gizli bir şebekenin uzun yıllardır ve hesaplı bir şekilde, özellikle güvenlik ve istihbarat bürokrasisi ile yargı teşkilatı üzerinden olmak üzere, devlet bürokrasisinin tamamına sızma girişimleri sonucu ortaya çıkarmıştır.

Bu durumda, aşağıdaki soruları sormak çok büyük önem arz etmektedir: Başka bir 15 Temmuz'la devlet aygıtını gasp etme girişiminin yaşanmasına devlet nasıl engel olabilir? İktidarın/devlet gücünün seçilmiş cumhurbaşkanlığı makamı altında tekelleştirilmesi/birleştirilmesi ile devlet aygıtının daha sert bir şekilde kontrolü sağlanabilir mi yoksa devlet aygıtı bünyesinde ve dışında hem asker hem de sivil yürütme üzerinde bir izleme-denetleme-dengeleme mekanizması oluşturma esasına dayanan iktidarın/devlet gücünün demokratikleştirilmesi daha iyi bir fikir olabilir mi?

15 Temmuz askeri kalkışması bizleri, kısaca, devletin kurumsal yapısının yanı sıra, sivil-asker ilişkilerinin ve TSK'nın dönüşümü üzerinde tartışmaya en varoluşsal (ontolojik) temele kadar devam etme zorunluluğuna da itmektedir. Bu makalenin amacı, sadece "Bir daha asla!" seslenişini tekrarlamak için değil, bu seslenişe yanında gelen "Ama nasıl?" sorusuna da yanıt aramak amacıyla bir bakış açısı sunmaktır. Yazar, devlet aygıtı, kurum olarak Türk Silahlı Kuvvetlerini ve 15 Temmuz sonrası sivil-asker ilişkileri olmak üzere, üç tartışma alanında bir perspektif sunma amacındadır. Bu üç alan, 15 Temmuz darbe girişiminin ve sonrasındaki hareketlerin zararlı etkilerini sınırlamak amacıyla önemli ve uzun vadeli adımların atılması gereken zemini oluşturmaktadır.

Bu amaçla, ilk bölümde devletin kurumsal yapısının 15 Temmuz nedeniyle geçirdiği şok irdelenmektedir. İkinci bölümde, devam eden kitlesel tasfiyelerinin TSK'nin stratejik kimliğini nasıl etkilediği araştırılmaktadır. Üçüncü bölümde, 15 Temmuz'un tetiklediği askeri reformların sonucunda Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinde meydana gelen paradigma değişimi üzerine bir analiz sunulmaktadır. Tartışma bölümünde, devlet kurumları, TSK'nın kurumsal kimliği ve Türkiye'deki sivil-asker ilişkileri alanlarında 15 Temmuz sonrasında karşılaşılan riskler ve zorluklar önce açıklanıp sonra da değerlendirilmektedir. Aynı bölümde, söz konusu ortamda hassas bir şekilde kontrol edilmesi gereken altı risk alanı da belirtilmektedir.

10 Bülent Aras, "15 Temmuz sonrası Türkiye'nin Dış Politikası," *İPM Politika Raporu* (İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi, Şubat 2017).

11 Yazar, Genelkurmay Başkanlığı'ndaki, FETÖ ile bağlantılı olduğu iddia edilerek tutuklanan çok sayıda darbeci subayla etkileşimde bulunabildiği görevi sırasında (2010-2015) edindiği gözlemleri ve deneyimlerinin ışığında bu tanımı tercih etmektedir.

12 Metin Heper, *Türkiye'de Devlet Geleneği* (İstanbul: Doğubatı, 2008).

15 TEMMUZ SONRASI DEVLET

15 Temmuz gecesi Türkiye'nin yaşadığına benzer kriz zamanlarında, devletin kendi varlığını hedef alan, meydan okumalara karşılık verme kapasitesi ve başarısı, azami önem taşımaktadır. Tüm devletlerin varoluşsal tehditlerle zaman zaman karşılaşmaları sonucunda kurumsal bir kapasite çöküşüne sürüklenen devletler olarak tanımlanan 'başarısız devletler (*failed states*) ile ilgili literatür[13], 2000'li yılların başından itibaren oldukça genişlemiştir. Varoluşsal (beka) tehditler ile karşılaşan devletlerin bazıları kendi kurumlarının etkili, verimli ve demokratik bir şekilde çalışması sayesinde oluşan kapasitelerini kullanarak hayatta kalmayı başarırken, diğerleri kendi haklarını ve diğer devletleri tehdit eden çökmüş kurumsal yapılar haline gelerek devlet-birey, devlet-toplum ilişkilerinde vaatlerini tutamayan, uluslararası yükümlülüklerini yerine getiremeyen "başarısız devletlere" dönüşmektedirler.[14] Bu noktada, varoluşsal tehditlere dayanabilen ve bunlarla sürdürülebilir şekilde baş edebilen, iyi işleyen bir devlette bulunması gereken yedi niteliği saymak gerekir:

- Devlet, devlet-vatandaş ve devlet-toplum ilişkilerinde kurumları aracılığıyla önce sürdürülebilir vaatlerde bulunmalı, sonra da kurumsal sürekliliği ve yönetişim faaliyetleri ile bu vaatleri tutabilmelidir.
- Devlet, siyasal, sosyal ve ekonomik hayatta tahmin edilemezliği, keyfiliği ve belirsizliği ortadan kaldırıcı kurallar, yöntemler, politikalar ve modeller uygulayabilmelidir.
- Devlet, toplumsal uyumu sürdürmek amacıyla siyasi, sosyal ve ekonomik çatışmaları, kapsayıcı ve çoğulcu kurumlar aracılığıyla, barışçıl ve demokratik bir şekilde çözmeyi vaat edebilmelidir.
- Devlet; homojenliği sürdürürken heterojenliği muhafaza edebilecek, çoğunluğun uyumunu hedeflerken farklılığı koruyabilecek, dönüşürken istikrarı sağlayabilecek biçimde özgürlük ile güvenlik arasındaki en uygun dengeyi bulabilmelidir.
- Devlet; bürokrasi içindeki sınırları, görevleri ve sorumlulukları belirlemek için "siyasi olan" ile "bürokratik olanın" şeffaf ve hesap verilebilir bir şekilde ayrılabilmelidir.
- Devlet-din ilişkilerinde, devletin tüzel kişiliğinin *dinden özgürlüğü* ile vatandaşlarının *din* özgürlüğü birbirini gasp etmeye kalkamamalıdır.
- Devlet; sınırları içinde herkese eşit ve bağımsız hukuku tesis edecek tüm düzenlemeleri yapabilmeli, bu hukuk sistemini sürdürülebilir kılabilmelidir.

15 Temmuz ayaklanması Türkiye için acı bir gerçeği ortaya çıkarmıştır: TSK'nın kritik önemdeki üst düzey kadrolarına sızarak kendini *askerileştiren*, kendine özgü yalancı ütopik dini/siyasi bir görüşü olan, hem devlet aygıtını gasp etmek hem de toplumu totaliter bir vizyon ışığında dönüştürmek amacındaki bir "gizli şebekenin"[15] varlığı. Askeri yetenekler de kazanmış olan bu gizli şebekenin amacı, devlet bürokrasisi, özellikle de TSK, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM), Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nı içeren güvenlik sektörü içinde kendi kadrolarını çalıştırarak güvenlik bürokrasisinin karar alma mekanizmalarını gasp etmekti. Bu şebekenin, o sırada yargı ve üst düzey idari bürokraside faal olan gizli ögeleri de 15 Temmuz gecesi, devlet gücünü gasp etme girişiminde bulunan askeri ögelere "kolaylaştırıcı" rolünü oynamak için hazırlardı. Bu gizli şebekenin devlet bürokrasisine ve özellikle de güvenlik sektörüne sızabilmesinin, başlı başına bir hastalık olmakla kalmayıp, Türkiye'de acı bir gerçek olarak, devlete sızmanın kolaylığını gösteren bir 'hastalık belirtisi' olduğuna dikkat edilmelidir.

15 Temmuz kalkışmasını önceki darbelerden ayıran önemli bir etken, devletin darbe girişimi sonrasındaki müdahaleleridir ki, kitleler halinde yapılan tasfiyeler, FETÖ'den arındırmaya yönelik sürecin devlet tarafından yönetilme biçimine ve tasfiyelerin mağdur hikâyeleri üzerinden toplumsal bir hassasiyete de neden olmuştur. Bu hassasiyetin oluşmasında bir neden de, fikirsel anlamda ve görünüşte belirgin ve ayırıcı bir ortak davranış ve örgütsel sembolleri bulunmayan FETÖ mensuplarını tespit güçlüğüdür. 15 Temmuz'un sebep olduğu toplumsal travmayı atlatma çalışmalarının, ideoloji, etnik ve mezhep açılarından uzlaşımsal ve herkesi kapsayan bir çerçeve içinde yapılmaması ve bir türlü kuşatıcı ve herkesi kucaklayıcı bir siyasi dil ile Türkiye'nin karşı karşıya olduğu beka sorunlarına

13 Jonathan Di John, "Conceptualising the Causes and Consequences of Failed States: A Critical Review of the Literature," *School of Oriental and African Studies*, Working Paper No: 25, Ocak (2008).

14 Justin Logan ve Christopher Preble, "Fixing Failed States: A Cure Worse than the Disease?" *Harvard International Review* (2008).

15 Metin Gürcan, "Why it is so difficult to decipher the Gülenist network?" Al-Monitor, 2 Ağustos 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-coup-attempt-who-difficult-to-decipher-gulenists.html

karşı bir 'iç akıl'ın bir türlü inşa edilememesi önemli bir hassasiyet olarak giderek belirginleşmektedir. Söz gelimi, Yenikapı sürecinde Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Kürtlerin dışlanmasının bir hata olduğu sıklıkla dile getirilmektedir.[16] Referandum sonrası süreçte de hükümet Kürtleri PKK'dan uzaklaştırmak için sonuna kadar askeri/kinetik yöntemler kullanmaya devam edeceğini ifade etmiştir ve bu sözler, sorunun "Kürt sorunundan" "Kürtlerin PKK sorununa" dönüştüğünü göstermektedir. OHAL'in sağladığı genişletilmiş hukuki ve kolluk yetkisi sayesinde, bu yeni strateji, PKK ve tüm PKK ile bağlantılı olan tüm bileşenlerin sadece askeri alanda değil, siyasi, sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda da tamamen yok edilmesi -caydırılması değil- olarak açıklanabilir.[17]

Böylece 15 Temmuz sonrasında, mevcut ilişkilerin ortaya koyduğu, devletle ilgili çok sayıda risk alanı bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yalnızca 15 Temmuz gecesi askeri kalkışmaya yeltenen şebekeye odaklanan hızlı bir 'şok terapisi' yerine hem açık hem de örtülü ağlarını fiziksel olarak yok edecek şekilde, FETÖ'ye karşı daha kapsamlı bir uzun süreli topyekûn savaş yaklaşımının benimsenmesi; giderek bu uzun soluklu ve topyekûn mücadele anlayışının sosyal maliyetlerinin artması,
- OHAL sürecinin sağladığı hukuki alt yapı sayesinde PKK ile mücadelenin FETÖ karşıtı seferberliğe eklemlenmesi ve OHAL'in sağladığı ayrıcalıkların hem PKK'nin silahlı kanadına karşı hem de PKK ile bağlantılı siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel aktörlere karşı topyekûn mücadelede kullanılması;
- Oturdukları taban, ideolojileri, stratejileri ve uyguladıkları taktikleri/teknikleri farklı olan üç silahlı devlet dışı aktör olan FETÖ, PKK ve IŞİD'in aynı kefeye konması, her üçünün de bu kadar farklılaşmaya rağmen popüler tabirle "kokteyl terör"[18] sepetine konması ve üçünün birlikte hareket ettiği varsayımı üzerinden bir mücadele stratejisi takip edilmesi,
- Zor bir "üst akıl" kavramının ortaya atılması ve bununla, FETÖ, PKK ve IŞİD'in aslında nihai amacı Türkiye'yi istikrarsızlaştırmak / bölmek olan yabancı güçlerin 'beyni olmayan' aparatlar olduğunu iddia eden görüşün güvenlik bürokrasisi içinde yaygın kanaat haline gelmesi,
- Toplumu kutuplaştırıcı ve siyaseti daraltıcı sistem değişikliği ve başkanlık ile ilgili tartışmaların referandum sonrasında da devam etmesi,
- Türkiye'deki tüm sorunları 'Vatanseverlere karşı vatan hainleri', 'yurttaşlara karşı terör destekçileri', 'sadık olanlara karşı yabancı güçlerle iş birliği yapanlar' gibi ikili kalıplarla "ultra-güvenlikleştirme" eğilimi.

Bu nedenle, 15 Temmuz şoku ve sonrasındaki askeri reformlar ve toplu tasfiyeleri ile şekillenen artçı şokların, ağırlıklı olarak Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerini ve TSK'nın kurumsal yapısı ile kimliğini etkilediği de ileri sürülebilir.

16 Mahmut Bozarslan, "Turkey's Kurds excluded from the post-coup unity," Al-Monitor, 3 Ağustos 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-kurds-further-alienated-after-coup-attempt.html.

17 Metin Gürcan, "Ankara's hardening anti-PKK strategy," Al-Monitor, 12 Eylül 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/09/turkey-new-anti-pkk-strategy.html.

18 Metin Gürcan, "Would like your terror straight up or as cocktail?" Al-Monitor, October 22, 2015, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2015/10/turkey-syria-isis-ankara-bombings-terror-cocktail-kurds-pyd.html.

15 TEMMUZ SONRASI ORDU

15 Temmuz sonrasında gerçekleşen toplu tasfiyelerin TSK'nin muharebe etkinliğini nasıl etkilediği ve kritik kadroları doldururken sorun yaşanıp yaşanmayacağı konularında çokça spekülasyon bulunmaktadır.[19] 27 Temmuz 2016 tarihinde başlayan toplu tasfiyeleriyle[20] Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na mensup generallerin yaklaşık yüzde 44'ü, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na mensup generallerin yüzde 42'si, denizci amirallerinin ise yüzde 58'i ihraç edilmiştir. Yine, Genelkurmay Başkanlığı karargahı ve kuvvet komutanlıkları gibi kritik karargahlarda konsept geliştirme ve planlamadan sorumlu kurmay subayların yaklaşık yüzde 30'u ihraç edilmiştir.[21] Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde 2 Şubat 2017 gününde TSK'deki personel değişikliklerinin listesi yayımlanmıştır. Verilen sayılara göre bugün Türk Kara, Deniz ve Hava Kuvvet Komutanlıkları'nın toplam personel mevcudu 359.273'dür. Bu mevcutta, 203 general, 26.768 subay, 67.999 astsubay, 47.570 uzman erbaş, 16.149 sözleşmeli asker ve 204.074 erbaş/er bulunmaktadır.[22] Buna göre, TSK'nin yüzde 43'ünü profesyonel askerler, yüzde 57'sini de zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren 'yurttaş-asker' oluşturmaktadır. Bu sayılar 2016 yılı Mart ayında verilen sayılarla karşılaştırılınca, önceden her üç kuvvet komutanlığında toplam 325 olan general sayısında yüzde 38'lik ve 32.451 olan görevli subay sayısında da yüzde 8'lik bir azalma olduğu görülmektedir. Diğer rütbelerde büyük değişiklik olmamıştır. 2017 yılı Mart ayına gelindiğinde görevden alınan toplam asker sayısı 3.939'u bulurken, çoğu askere çağrılan erler olmak üzere çeşitli rütbelerden tutuklanan asker sayısı da yaklaşık 8.000'e ulaşmıştı.

Personelin azaltılması, TSK'nın muharebe gücünü olumsuz yönde etkilemiştir ancak kalan personelin yüksek motivasyonuyla sayısal azalmanın telafi edileceği düşünülmektedir. Bugün tutuklu olan TSK personeli arasında da darbe girişiminde yer almamış çok sayıda ismin olduğunu belirtmek gerekir. Bu isimlerin soruşturmaları tamamlanınca görev yapabilecek subay sayısı da artabilir. TSK görevden alınmaların etkileriyle baş ediyor gibi görünse de pilot mevcutlarının, Özel Kuvvetler Komutanlığı personeli, Deniz Kuvvetlerinin SAT ve SAS Grup Komutanlıkları, Hava Kuvvetlerinin Arama ve Kurtarma timlerinin personel sayılarını 15 Temmuz öncesindeki seviyelere gelmesi için en az iki yıla ihtiyaç bulunduğunu söylemek mümkündür.

15 Temmuz kalkışması ve sonrasında subay teşkilatlarının, özellikle de ordunun üst düzey kadrolarının, Gülencilerden arındırılmasını amaçlayan tasfiyelerin[23] ordu içinde iç kaynaklı bir şoka sebep olduğuna ve askeri elitlerin değişim karşısındaki tavrı ve dünya görüşleri açısından, ordunun Genelkurmay Başkanlığının ihtiva ve temsil ettiği tek parçalı kimliğinin (*monolitik*) giderek çok parçalı (*polilitik)*, yani çok sayıda ve nispeten birbirinden farklı bir yapıya dönüştüğüne dikkat etmek gerekir. Yazarın doktora araştırmaları ve 15 Temmuz sonrasında emekli / göreve devam eden askerlerle yaptığı derinlemesine görüşmelerin ışığında, bu çalışmada, askeri elitlerin değişime karşı tutumları açısından farklılıkları, dünya görüşleri açısından farklılıkları, kuvvet komutanlıkları arası farklılıklar, üst subaylar ile genç subaylar arasındaki kuşak çatışması ve TSK içinde rütbe, statü ve imtiyaz çatışmaları gibi TSK içindeki çoklu (polilitik) kimliğe geçişi gösteren beş temel kategoride incelenebilir.

Değişime karşı tutumları açısından askeri elitler üç kategoriye ayrılabilir.

Simbiyontlar: TSK ile tek taraflı (asalak) ilişki kuran, her zaman statüko yanlısı ve değişim karşıtı bir tutum içinde olan askeri elitler.

Pragmatistler: Öncelikle kendi şahsi kariyerlerine odaklanan ve değişim konusundaki pozisyonunu bu önceliklendirme ışığında belirleyen fırsatçı askeri elitler.

Reformcular: TSK'nın mevcut durumundan hoşnut olmayan, TSK'nın "başka bir şeye" dönüşmesini isteyen askeri elitler. Bu kategoride iki farklı tip vardır:

TSK'nın Türkiye Cumhuriyetinin ilk kurulduğu yıllarındaki fabrika ayarlarına dönmesi gerektiğini savunan

19 Metin Gürcan, "How the post-coup purges depleted the Turkish military," Al-Monitor, 16 Eylül 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/09/turkey-military-needs-two-year-fill-ranks-emptied-by-purge.html.

20 Metin Gürcan, "After massive purge, what's next for Turkish Armed Forces?" Al-Monitor, 1 Ağustos 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-coup-attempt-major-purge-of-armed-force.html.

21 "Infographics: Turkey's coup attempt in numbers," *Hurriyet Daily News*, 29 Temmuz 2016, http://www.hurriyetdailynews.com/infographics-turkeys-coup-attempt-in-numbers.aspx?pageID=238&nID=102228&NewsCatID=341.

22 "TSK'nın Şubat 2017 Personel Mevcutları," *MSI*, 1 Şubat 2017, erişim tarihi: 2 Mart 2017, http://www.milscint.com/tr/tsknin-subat-2017-personel-mevcutlari/.

23 Kadri Gürsel, "Has Turkey's Gülenist witch hunt spiraled out of control?" Al-Monitor, 29 Ağustos 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-gulenist-purge-shows-hysteria-symptoms.html.

öze dönüşçü reformcular ve TSK'nın mevcut küresel güvenlik ortamının gereksinimleri ışığında daha teknik (dolayısı ile daha az ideolojik) bir dönüşüme ihtiyacı olduğunu savunan ***ilerlemeci reformcular***.

Bu tipolojileri bir örnekle anlatmak mümkündür. Söz gelimi 22 Şubat 2017'de Milli Savunma Bakanlığında yapılan bir düzenleme ile TSK'da görev yapan kadın subaylara yönelik başörtüsü yasağının kaldırılmasını düşünelim. *Simbiyontlar* bu düzenlemeye 'eski köye yeni adet getireceği ve kendilerine yeni sorunlar çıkaracağı' gerekçeleri ile statükocu bir tutumla karşı çıkarken, şahsi kariyerini önceliklendiren pragmatistler için 'amirlerinin' ve terfi-tayinlerinde etkileri artan sivil seçilmişlerin konu hakkındaki pozisyonları önemlidir. *Pragmatist* şahsi kariyerine en çok faydayı getirecek şekilde bu düzenlemeye karşı çıkabilir veya kabullenebilir. Düzenlemenin laiklik gibi Cumhuriyetin kurucu bir değeri ile çakıştığını ve sert-laik bir kurum olan TSK'da bu düzenlemenin sorun yaratacağını düşünen öze dönüşçü dönüşümcü bu düzenlemeye şiddetle karşı çıkarken, *ilerlemeci dönüşümcüler* kadın subayların başörtülü olup olmadıklarından önce liyakatli olup olmadıklarına yoğunlaşarak tartışmaya daha teknik bir açıdan yaklaşır. Veya İmam-Hatip Liselerinden mezun olan gençlerin subay olmasına dair tartışmada bu düzenlemeye "ideal subay tipi"nden sapmak demek olduğu için özü dönüşçü dönüşümcüler karşı çıkarken, *ilerlemeci dönüşümcüler* için mesele teknik bir meseledir. İlerlemeci dönüşümcüler, bir maliyet-fayda analizi yapacaklardır. Analize göre toplumsal değişim ihtiyacı mevcut sisteme bağlı kalma ihtiyacına üstün gelirse İmam-Hatip Lisesi mezunlarının subay ve astsubay olmalarına izin verme taraftarı olacaklardır. *Simbiyontlar* bu tartışmaya genelde 'bana daha fazla iş çıkar mı?' penceresinden yaklaşıp ilgisiz kalır. *Pragmatistler*, siyasetin ve amirlerinin eğilim ve kanaatlerine göre kişisel kariyerlerine en çok faydayı sağlayacak şekilde bu düzenlemenin lehinde ya da aleyhinde gibi görünebilir.

Dünya görüşleri, küreseli okuma farklılıkları ve siyasi eğilimlerine göre askeri elitleri etkileyen temel yaklaşımları aşağıdaki gibi sınıflandırmak mümkündür:

	Milliyetçi	**Küreselci**
Sağcı	Mukaddesatçılık	Atlantikçilik
Solcu	Ulusalcılık	Avrasyacılık

Tablo 1. TSK içindeki Hâkim Siyasi Eğilimler

Genelde TSK içindeki **mukaddesatçıların** yabancı dil bilgisi ya da geçici (6 ay) veya daimi (2 yıl veya üstü) yurtdışı eğitim/görev tecrübesi bulunmamaktadır. Mukaddesatçılar küresel güvenlik ortamındaki değişimleri milliyetçi, izolasyonist ve korumacı reflekslerle okuma eğiliminde olup genelde uluslararası sistem ve dünyadaki güvenlik ortamında meydana gelen gelişmelerle ilgilenmezler. Dindarlıklarını TSK içinde görünür kılmaktan rahatsız olmayan (ki bu yöneliş 15 Temmuz sonrasında artmıştır) mukaddesatçılar genelde statüko yanlısı, sisteme tepkili ve pragmatiktirler. Dünyaya yaklaşımları çoğunlukla Yeni-Osmanlıcı ya da dini/milliyetçi bir bakış açısından olmakla birlikte, diğer askeri elit tiplerine kıyasla akademik altyapıdan yoksundurlar.

Atlantikçiler tipik olarak NATO ve ABD yanlısı bir anlayışa sahip, akademik eğitim düzeyi yüksek, yabancı dil bilgisi iyi ve en az bir yıl yurt dışı görevi yapmış kişilerdir. Atlantikçiler için düşünüş ve iş tutuş tarzları açısından NATO ve ABD ordusu TSK'nın ulaşması gereken 'ideal tip'tir. TSK'yı aynı zamanda, ABD'nin başını çektiği Batı güvenlik ortamının önemli bir parçası olarak görmektedirler. Atlantikçilere göre, TSK geleneksel olarak yerleşmiş NATO merkezli jeostratejik yönelimlerini ön plana çıkararak Batı Savunma Bloğunun önemli orduları arasında yer almalıdır.

Ulusalcılar, mukaddesatçıların aksine, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasından önceki dönemi karanlık çağ olarak görseler de, mukaddesatçılar gibi yabancı dil bilgisi ve uluslararası deneyim konularında pek yeterlilik sahibi değillerdir. Bu nedenle bu tür, Türkiye'nin sınırları dışında olan her şeye şüpheyle yaklaşır ve çoğu zaman katı bir Kemalist tavırla solcu ve laikliğe sadık bir ideolojik konum üzerinden tepkili/milliyetçi bir tutuma meyillidir. Ulusalcılar, pragmatik eğilimler göstermenin yanı sıra, TSK'nın geleneksel kurumsal kimliğinin korunması ve statükonun devamı konusunda hassastır.

Avrasyacılar, Atlantikçiler gibi, yabancı dile hâkim, iyi bir eğitim almış ve en az bir yıl süren yurt dışı görevi yapmış sert-laik duruşları olan, sol eğilimli elit tipidir. Ancak Avrasyacılar Atlantikçilerin aksine, daha bağımsızlıkçı ve ABD karşıtıdır. Ancak bazıları solcu düşüncelerinden dolayı Rusya yanlısı bir tavır sergilemektedir. TSK'nın küresel güvenlik ortamında daha bağımsız olması gerektiği görüşünü savunmaktadırlar ve ulusalcılar kadar NATO karşıtıdırlar. Batı savunma bloğunun giderek zayıfladığı tezini benimseyen Avrasyacılar, dünyada jeopolitiğin merkezinin doğuya doğru kaydığına dair güçlü bir inanç taşımaktadırlar. Avrasyacılar daha eğitimli oldukları için küreseli okumada ulusalcılar kadar renk körü değillerdir.

Bir not olarak yukarıdaki tiplerin gerçek hayatta kesin çizgilerle birbirinden ayrılmasının ve askeri elitlerin dünya görüşleri, küreseli okuma farklılıkları ve siyasi eğilimleri açısından tek bir yaklaşımla açıklamanın güç olduğunu vurgulamak gerekir. Yukarıdaki 'ideal tipler' temel açıklayıcı yaklaşımlar olup gerçek şartlarda aralarındaki geçişlere dikkat etmek gerekir. Örneğin sağcı-milliyetçi bir ailede yetişmiş, bu nedenle oruç tutan ama askeri kariyeri esnasında Avrasyacı yaklaşıma kaymış askeri elit olduğu kadar, Cuma namazlarına giden ve mesaide tespih kullanan bir Ulusalcı elit veya milliyetçi ancak TSK'nın yönelimleri konusunda NATO ve ABD yanlısı bir duruşu olan Atlantikçi bir askeri elit de olabilir.

Genelkurmay Başkanlığından Milli Savunma Bakanlığına bağlanan kuvvet komutanlıklarının da kendine has düşünüş ve iş tutuş tarzları ile TSK içindeki etkileri artmaktadır. Kuvvet komutanlıkları arasındaki farklılaşmaya göre;

- **Kara Kuvvetleri Komutanlığı**: TSK personelinin yaklaşık %60'nı oluşturan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın başta Genelkurmay Başkanlığı olmak üzere hem müşterek karargâhlarda hem de kritik yurt dışı görevlerde geleneksel ağırlığı vardır. Geleneksel olarak TSK'nın klasik-Alman ekolü bir kara gücü ordusu gerçeğinden hareketle yeni dönemde Kara Kuvvetleri personeli geçmişte TSK içindeki bu ağırlığını muhafaza etmeye çalışan 'korumacı' ve değişim karşıtı bir tavır içindedir. Kara kuvvetleri personeline göre karacılar TSK'nın asıl yükünü çeken ana kütlesidir. Terörle mücadele ve yurt dışı görevlerden dolayı işi hep zor ve yıpratıcıdır. Karacılara göre Kara Kuvvetleri Komutanlığı personeli kışla ve lojman altyapısındaki yetersizlik ömrünü tüketir, özlük hakları görevin gerektirdiği kadardır, bitmeyen mesailerden ve denetlemelerden aile yaşantısı yoktur. Bu kadar yükün bir sonucu olarak TSK'da söz sahibi Kara Kuvvetleri Komutanlığı olmalıdır.

- **Hava Kuvvetleri Komutanlığı:** TSK personelinin yaklaşık %20'ni oluşturan Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na TSK içinde teknoloji odaklı dönüşümün lokomotifi dense abartılı olmaz. Hava Kuvvetleri Komutanlığı başta F-35, yüksek irtifa hava ve füze savunma sistemleri, silahlı İHA gibi sofistike projelerle havacılık ve uzay alanında büyük atılımlar yapma ve yeni dönemde TSK'nın esas kuvvet komutanlığı olma çabası içindedir. Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na göre TSK'da değişim kendi üzerinden gerçekleşmelidir. (Hava kuvvetleri personeline göre; Hava kuvvetleri Komutanlığı TSK'nın teknolojik ve elit gücüdür. Sahadaki yıpranmadan etkilenmez, sıkı protokol ve kontrol formları ile hayatı geçer. Hava Kuvvetleri personelinin işi temizdir, füze tehdidi hariç çatışmanın şiddetini kokpitte ve hava harekât merkezlerinde pek hissetmez. Kışladan önce lojmanını yapar, personele değer önceliklidir. Silahının gücü ve mühimmatın maliyeti, işini bir kerede bitirmesine ve sahadakilerin takdirini kazanmasına yeter. İş fazla yıpratmaz ve işinin devamı sivil sektörde daha da caziptir. Hava kuvvetlerinin pilot ihtiyacı, istifasında çok belirleyici değildir. Özlük hakları tam alınır ve aile ile birlikte yaşanır. Diğer kuvvetlerle çok fazla karışmadan, müştereklığı aramadan işini yapmak ister.

- **Deniz Kuvvetleri Komutanlığı:** TSK personelinin %17'ni oluşturan Deniz Kuvvet Komutanlığı küresel deniz ticaret yollarının artan önemi ve Türkiye'nin önce bölgesel sonra da küresel bir deniz gücü olması gerektiği tezi ile gelecekte TSK'nın esas kuvvetinin kendisinin olması ve değişimin kendi üzerinden gerçeklemesi gerektiği iddiasındadır. Deniz kuvvetleri personeline göre; Deniz Kuvvetleri Komutanlığı TSK'nın ikinci planında kalmıştır. Türkiye için, Akdeniz sorun alanı, Ege hassas kriz alanı, Karadeniz ise potansiyel harp alanıdır ama Türkiye'de kimse bunu anlamamaktadır. Denizcilere göre bir gün Türkiye denizde savaşmak kaldığında o zaman Türkiye denizciliğin gerçek değerlerini geç de olsa anlayacaktır. Yine denizcilere göre; denizdeki görevin zorluğunu ve gemiden kaçacak yerinin olmadığını kimse anlamaz. Denizcilerin görevler aylar sürer, kışla dediğin sınırsız su içindeki demir yığınıdır. O demir yığını içindeki katı sevk ve idare sinirleri çelik gibi yapar ve bozar yıllar içinde. Denizcilerin her limanda bir bekleyeni var denir ama ailesini bile göremez. Uluslararası tecrübesi iyidir ve beyaz kıyafetleri içinde bir aristokrat olması üzerine eğitilir ve yaşar.

Özellikle TSK'nın yeniden teşkilatlanması, askeri eğitim sistemi, mevcut ve gelecekteki tehdit algılamaları ve Türkiye'nin bölgesel/küresel vizyonu ışığında kuvvet yapılanması, kara-deniz-hava işbirliğini esas alan 'müştereklığin' sağlanmasına bağlıdır. Ancak ne yazık ki 15 Temmuz sonrasındaki askeri reform tartışmalarında her bir kuvvet komutanlığının 'müştereklik' kavramından farklı şeyler anladığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın TSK içindeki mevcut ayrıcalıklarını muhafaza etmeye çalışırken, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları'nın bu ayrıcalıkları sona erdirip gelecekte TSK'nın esas kuvveti haline gelme çabasında içinde oldukları gözlenmektedir. Bu da hali ile TSK içinde yönetilmesi gereken bir çatışma alanıdır.

Yine yazarın TSK'nın bir güvenlik aktörü, sosyal bir kurum ve subaylığın meslek olarak dönüşümünü incelediği doktora çalışmasının bulguları ışığında Kara

Kuvvetleri mensubu subayları TSK içindeki kurumsal dönüşümde 'nitelikli komuta kademesine' vurgu yaparken denizci subaylar 'nitelikli icracı personele' havacı subayların ise 'teknolojiye' öncelikli vurgu yapması dikkat çekicidir. Bu bulgular ışığında her bir kuvvetin TSK'nın dönüşümünden farklı şeyler anladığını söylemek mümkündür. Bu farklılaşma da Milli Savunma Bakanlığı için kuvvetler arası bir 'uyumlulaştırma' sorunun varlığına işaret etmektedir.

Ayrıca yazarın doktora çalışmaları esnasında görevde rütbe ve kuvvet dağılımı açısından temsili bir subay kitlesi ile yaptığı anket çalışmaları ve 100'e yakın subayla yaptığı derinlemesine mülakatlarında elde ettiği önemli bulgulardan biri de general, albay ve yarbayların oluşturduğu 'üst subay' kitlesi ile binbaşı, yüzbaşı, üsteğmen ve teğmenlerin oluşturduğu 'genç subay' kitlesi arasında subaylık mesleğinin değerleri, askerlik ve TSK'nın kurumsal yapısı hakkındaki düşünce farklılıklarıdır. Kısaca, TSK'nın 'üst subaylarının' kafalarındaki işletim sistemi 'genç subayların' kafalarındaki işletim sistemi farklı çalışmaktadır.

Üst subaylar **(General, albay, yarbay):** TSK'daki üst subaylar genelde 'İdealist subay' tipinde olup, laiklik hassasiyeti nispeten yüksek, 'devre ruhu' gibi kolektif değerleri önemseyen, elitist, mutlak itaate önem veren, şahsi kariyerinden ziyade TSK'nın kurumsal kişiliğini önemseyen, subaylık tercihleri nispeten ailelerinin kararı neticesinde şekillenmiş, merkez-sol perspektiften dünyaya bakan subaylardır.

Genç subaylar (Binbaşı, yüzbaşı, Üsteğmen ve Teğmen): TSK'daki genç subaylar (özellikle üniversite mezunu sözleşmeli subaylar) genelde 'memur subay' tipinde olup, laiklik hassasiyeti nispeten düşük, kolektif değerlerden ziyade bireysel kariyerini önemseyen, ailevi geçim ve uzun dönemli yatırım kaygısı taşıyan, kendi gelişimini TSK'nın kurumsal kişiliğinin önüne koyan, subaylık tercihleri nispeten kendi bilinçli tercihleri olan, merkez-sağ perspektiften dünyaya bakmaktadır.

15 Temmuz sonrasındaki süreçte TSK'nın kurumsal dönüşümü tartışmalarında 'üst subaylar' ile 'genç subaylar' arasındaki kuşak çatışmasının var olduğu gerçeği önem kazanmaktadır. Özellikle 2000 ve sonrasında doğan Z neslinin[24] de teğmen rütbesini takmasından sonra önümüzdeki yıllarda TSK içinde askerliğe ve subaylık mesleğine bakışları farklı, TSK ile kurduğu ilişki birbiri ile benzeşmeyen ve hayatı faklı algılayan 'Z Nesli Teğmenler/Üsteğmenler', 'Genç Subaylar' ve 'Üst subaylar' şeklinde 3 farklı kuşağın çatışma alanı olacağı unutulmamalıdır. Ayrıca sözleşmeli subayların da kurumsal aidiyete yönelik ciddi problemleri olduğu ve genç subaylar arasında bu problemlerden kaynaklanan bölünmenin üst subay-genç subay ayrımı kadar önemli olduğunu hatırlamak gerekir.

TSK içindeki rütbe, imtiyaz ve statü çatışmalarına göre;

15 Temmuz sonrası dönemde zaten toplu tasfiyelerle azalmış rütbeli personel kadroları ile ilgili politika değişiklikleri TSK'da görev yapan rütbeli personelin moral ve motivasyonu ile personel temin politikaları açısından önem arz etmektedir. Subaylar arasında kurmay subay-sınıf subayı ayırımı, yine subaylar arasında harp okulu mezunu subay-sivil üniversite mezunu sözleşmeli subay ayırımı, astsubayların özlük hakları ve TSK içindeki statülerine yönelik hak talepleri, sözleşmeli uzmanlık sistemi ile sözleşmeli er sisteminin arasında yaşanan uyum problemi, profesyonelleşme yolundaki en önemli adımlardan olan sözleşmeli er kadrolarının bir türlü istenen seviyeye çıkartılamamış olması TSK içindeki rütbe, imtiyaz ve statü çatışmalarına örneklerdir. Bu çatışmalar doğru personel temin ve yönetimi politikaları ile hassas şekilde yönetilebilmelidir.

Kısaca TSK içindeki elitlerin yukarıda sunulan;

- Değişim konusundaki tutumları,
- Dünya görüşleri ve siyasi tercihleri,
- Kuvvet mensubiyetleri,
- Bulundukları kuşak açısından subaylık mesleğine bakışları,
- TSK içindeki rütbe, imtiyaz ve statü çatışmaları ışığında karşımıza değişik kategorilerde değişik subay tipleri ile subayların kendi içinde ve diğer rütbeliler arasında çözülmesi gereken sorun alanları ortaya çıkmaktadır.

24 Teknolojiyi çok önemseyen, internet sayesinde sosyalleşebilen, çabuk tüketen, çabuk sıkılan, ne istemediğini çok iyi bilen ne istediği konusunda kafası karışık, çoklu-fonksiyon (multi-tasking) yeteneği olan Z neslinden gelen subay adayları TSK içindeki subaylık mesleğinin karakteristiklerini kökünden değiştirecektir.

15 TEMMUZ SONRASINDA SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN YENİ DOĞASI: DAHA FAZLA JANOWITZ, DAHA AZ HUNTINGTON

15 Temmuz'un ardından TSK'de meydana gelen reformlar, özellikle Yüksek Askeri Şûra'nın (YAŞ) 28 Temmuz toplantısı ve 27 Temmuz, 31 Temmuz, 2 Eylül ve 7 Eylül 2016 ile 6 Ocak 2017 tarihli kanun hükmünde kararnameler (KHK), askeri kalkışma girişiminin yönelik en çaplı askeri reformları içermektedir. Reformlar altı başlık altında toplanabilir:

1. **Ordu-hükûmet arası ilişkileri düzenleyen reformlar:** Örneğin, kuvvet komutanlıklarının Genelkurmay Başkanlığından Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması, Genelkurmay Başkanlığı'nın artık sembolik koordinatör bir role dönüşmesi, Yüksek Askeri Şura'ya (YAŞ) sivil bakanların dâhil edilmesi[25], Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın Genelkurmay Başkanlığı'ndan atama, özlük hakları ve lojistik açıdan da İçişleri Bakanlığı'na bağlanması bu kapsamdaki reformlara örnektir. Bu alanda Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü, yani Cumhurbaşkanlığı makamına mı yoksa Milli Savunma Bakanlığı'na (MSB) mı bağlanacağı hala belirsizliğini korumaktadır. Bunun için bir anayasa değişikliği gerekmektedir.

2. **Askeri terfi ve atama sistemini değiştiren reformlar:** Örneğin 6 Ocak 2017 tarihli 681 sayılı KHK ile asteğmen rütbesinden başlayarak tüm subayların terfileri için, daha önce Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınan onayın artık MSB'den alınması şartının getirilmesi.

3. **Askeri eğitim sistemindeki reformlar:** Örneğin Askeri Liseler ve Harp Akademisi'nin geçici süre kapatılması ve yeni bir müfredatla lisans ve yüksek lisans seviyesinde askeri eğitim verecek daha sivil bir kuruluş olan Milli Savunma Üniversitesi'nin[26] kurulması;

4. Önceden sivillerin müdahale edemediği özerk ve ayrıcalıklı bir askeri kurum olan **askeri yargı sisteminin kaldırılması**;

5. **Ordunun ayrıcalıklı alanlarını ortadan kaldıran reformlar:** Örneğin askeri sağlık sisteminin sivil Sağlık Bakanlığı'na verilmesi[27] ve tekstil tesisleri, bakım üniteleri ve bazı fabrikalar gibi ordunun yönetimindeki ekonomik işletmelerin kapatılması;

6. **Ordu ile toplum arasındaki kopukluğu azaltmaya amaçlayan reformlar:** Örneğin 2017 yılı Şubat ayında yayımlanan MSB genelgesi ile ordu içinde kadın subayların ve subay adaylarının başörtüsü takması yasağının kaldırılması.

Bir kısmı yukarıda belirtilen askeri reformların hızı ve kapsamı düşünüldüğünde, Türkiye'nin sivil-ordu ilişkisindeki bu sivilleştirme sürecinin "devrim niteliğinde" olduğunu söylemek mümkündür. 15 Temmuz darbecileri, ordunun eskiden ayrıcalıklar içinde yaşadığı fildişi kuleyi yıkmışlardır. 15 Temmuz sonrasındaki askeri reformlar, Huntingtoncu paradigmadan, Janowitzci paradigmaya doğru bir değişimine yol açmıştır. Bu da orduya profesyonelleşip sivil siyasetten uzak durması için özerk ve imtiyazlı alanlar yaratarak sivil dünya ile askeri dünyanın arasındaki ayırımın yönetilmesini esas alan Huntingtoncu yaklaşımdan,[28] özerk ve imtiyazlı alanları olan orduyu reddedip siviller ile ordu arasındaki kopukluğu önce azaltmaya, sonra orduyu topluma

25 "Turkish government introduces new decree law to overhaul army," *Hurriyet Daily News*, 31 Temmuz 2016.

26 Sena Alkan, "Residents do not want to see military school in Kuleli, headman says," *Daily Sabah*, 3 Ağustos 2016.

27 Metin Gürcan, "Turkish military faces new front as Health Ministry usurps medical system," Al-Monitor, 5 Ekim 2016, http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/10/turkey-coup-attempt-new-discord-military-medicine.html.

28 Ersel Aydınlı, "Civil-Military Relations Transformed," *Journal of Democracy* 23, no. 1 (2012): 100-108.

çapalamayı esas alan Janowitzci yaklaşıma[29] doğru bir geçiş olduğuna işaret etmektedir. OHAL kapsamındaki KHK'lar ile yapılan reformlar, TSK'nın ayrıcalıklarına ciddi bir darbe vurmuş, ordunun sivil kontrole tam anlamı ile tabi olmasıyla yeni bir dönem başlatmıştır.

29 Samuel Huntington ile Morriz Janowitz'in 60 yıl önce yaptıkları çalışma, Türkiye'deki 15 Temmuz sonrası sivil-ordu ilişkileri ile ilgili tartışmalar için hâlâ geçerlidir. Huntington'ın *Asker ve Devlet*, Janowitz'in *The Professional Soldier* (Profesyonel Asker) isimli çalışmaları, sivil-ordu ilişkileri ile ilgili deneysel araştırmaları sistematik teori ile ilk defa buluşturmakla kalmamış, sivil-ordu ilişkileri araştırmalarında farklı yolların ortaya çıkmasına da önayak olmuştur. Huntington'a göre her ne kadar askerle sivil bedenen insan olsa da zihinsel ve duygusal dünyada varoluşsal (ontolojik, fıtri) açıdan ayrı gezegenlerde yaşayan iki farklı türdür. Askerler ve siviller iki farklı 'tür' oldukları için askeri dünya ile sivil dünya hiç bir zaman birbirine benzemez. O halde ordu ile toplumu iç içe sokmaya çalışmak hem askerin askerliğini (özel statüsünü, toplu iş tutma becerilerini, askeri kültürünü) bozar hem de toplumu gereksiz şekilde militerleştirir. Askeri dünya ile sivil dünya arasında varoluşsal bir farklılık var olduğuna göre temel strateji belli kurumsal mekanizmalar kurarak (institutionalism) bu farklılığı yönetmeye çalışmak olmalıdır. Huntingtoncu paradigma aynı zamanda askerin profesyonelliğine güvenir. Bu nedenle orduya daha çok otonomi/hareket sahası verir ki ordu daha da askerleşebilsin. Ordu askerleştikçe (yani profesyonelleştikçe) darbeden uzaklaşır, demokratik ve sivil idareye saygı duyar, itaat eder. Ordu profesyonelleşip toplumun günlük kaygılarından uzaklaştıkça kendine güveni artar ve kendi içinde objektif kontrol (iç denetim) sağlar. Huntington sivillerin askeri alana müdahalesinden hoşlanmaz. 15 Temmuz sonrasındaki Janowitzci paradigmada ise siviller Venüslüyse onun içinden çıkan askerler de doğal olarak Venüslüdür ve de hep Venüslü kalmalıdır. Askere sen ayrı bir 'türsün' demek onun içinden geldiği türe ihanettir. Ordunun profesyonelleşmesi, objektif kontrol (iç denetim) için kendi ürettiği norm ve değerler sistemine ne kadar çapalandığı ile değil topluma ne kadar çapalandığı ile ölçülür. Bu nedenle toplum askere güvenmek yerine onun üzerinde doğrudan sivil seçilmişin müdahalesi ile bir sıkı bir sübjektif kontrol (dış denetim) geliştirmelidir. Bu nedenle Janowitzci paradigmada askerle sivil arasındaki farkı yönetmeye çalışmak anlamsızdır. Bu nedenle o farkı YOK ETMEK, yani bir ordu-toplum benzeşmesi amaçlamak gerekir.

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNİN DENGELENMESİ, AMA NASIL?

Sivil-asker ilişkilerinin altın dengeye oturmasını sağlamak için sivil ve demokratik kontrol, etkinlik ve verimlilik, toplumsal meşruiyet ve ordunun toplumsal meşruiyeti ve uluslararası itibarı teminat altına alınmalıdır.

Sivil ve Demokratik Kontrol

Bu prensibin aslı 'demokratik ve sivil kontrol'dür. Ancak 15 Temmuz sonrası önce devrimsel sivilleşme yaşandığı için 'sivil'i öne almak gerekmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi tekelci sivilleşme ile seçilmiş sivil yürütme çok hızlı ve kapsamlı bir şekilde sert-sübjektif kontrolü tesis için gücü, özerk ve imtiyazlı alanları askerin elinden aldı, yani Türk Sivil-Asker İlişkileri sivilleşti. Ancak dünyada sert-sübjektif sivil kontrolün en güçlü uygulandığı ülkelerden birinin ordusunun Komünist Partisi'nin mutlak kontrolünde olan Çin olduğu görülmektedir. Çin Ordusu'nun sivil denetimi çok yüksektir. Ancak acaba Çin'in sivil-asker ilişkileri ne kadar demokratik? Yani 'sivil'i oluşturan diğer aktörler olan muhalefet, medya, akademi ve en önemlisi sivil toplum ordu ile ilgili karar alma süreçlerine ne kadar katılıyor? Hem asker hem de yürütmeden sorumlu sivil irade üzerinde İzleme-Denetleme-Dengeleme görevini ne kadar yerine getirebiliyor? Askerin elindeki gücün ne zaman, nasıl ve hangi şartlarda kullanılacağına yönelik seçilmiş sivillerin kararları demokratik süreçlerle ne kadar tartışılıyor?

Etkinlik / Verimlilik

Sivil-ordu ilişkileri içinde demokratikleşme ve sivil kontrolü, yalnızca ilgili olmakla kalmayıp istenen sonuçlarla formüle edilen politikaları uygulama kapasitesi olan "etkinlik", ya da "doğru olanı yapma", ve personel, maliyet ve donanım gibi asgari girdiyle (kaynaklar) azami çıktı elde etme başarısı olarak "verimlilik" prensipleri de sivil ve demokratik kontrol kadar önemlidir.

Toplumsal Meşruiyet

Sivil-ordu ilişkileri için, güvenlik güçlerinin profesyonelleştirilmesi için uzun süreli bir değişim gereklidir ve bunu politikleşmiş ve zayıflamış, kendi kadrolarında kurumsal dönüşümden mahrum kalan bir güvenlik aygıtıyla yapmak neredeyse imkânsızdır. Demokratik odaklı bir sivil-asker ilişkileri süreci içinde güvenlik güçlerinin toplumsal meşruiyeti; güvenlik güçleri, hükûmet ve sivil toplum arasında işbirliği sağlamanın önemli bir parçasıdır.

Türk Ordusunun Küresel Güvenlik Ortamındaki İtibarı

15 Temmuz başarısız darbe girişiminden yapılacak çıkarımlar, Türkiye'nin iç politikasındaki yansımalardan çok daha fazladır. 11 Eylül sonrası dönemde, gelişmiş birçok demokraside silahlı kuvvetler merkezi aktörler olarak pek çok farklı göreve dâhil olmaktadır: Barışı koruma görevleri, suçla mücadelede polisin desteklenmesi, doğal afetlerle baş etmede sivil yetkililerin desteklenmesi, arama-kurtarma görevleri, insani yardım sağlama, ev sahibi ülkelerde ulus ve devlet kurma çalışmalarına katkı sağlama ve teröristlerle mücadele. Modern ordular, hizmet ettikleri demokrasilere benzer şekilde, türlü türlüdür. Mikro ve makro yapıları dünya çapında değişiklik gösterse de, iç krizlerinden bağımsız olarak çok cepheli yapılarını sürdürmeleri istenir.[30] IŞİD ve PKK ile savaşmaktan kendi sınırlarını güvenceye alma ve binlerce mültecinin güvenliğini sağlamaya kadar çok sayıda tehdit ve zorlukla karşılaşan TSK ve güvenlik sektörünün yükümlülükleri yerel çatışmalardan küresel çatışmalara doğru büyümüştür. Bu nedenle askeri reformları hayata geçirirken TSK'nın uluslararası yükümlülüklerini de yerine getirmeyi sürdürebilmesi ve uzun yıllar NATO sayesinde kazandığı uluslararası tecrübe ve özgüvenini kaybetmemesi çok önemlidir.

Tartışma: Güvenlik mi Demokratikleştirilmeli, Devlet mi Güvenlikleştirilmeli?

Bir yandan, 15 Temmuz gecesinde olanlar ki 1999 Marmara depremi ve 2001 ekonomik krizinde de belirli bir ölçüde görülmüştü, devletin varlığını hedef alan meydan okumalar karşısında devletin kararlı retoriği ile uygulamadaki gerçeklik arasında farklılıklar olabileceğini göstermektedir. Diğer yandan, 15 Temmuz; devletin, teşkilat üzerinden el konulabilecek bürokratik kademelerden oluşan bir kurum olduğunu ortaya koymaktadır.

15 Temmuz sonrasında sistem değişikliği ve devlet aygıtının tamamen yeniden tasarlanması konusunda şiddetli tartışmalar olmaktadır. Aşağıdaki ilkeleri hayata geçirmesi gereken devlet kurumlarının geçişi ve yeniden yapılanması için kapanmakta olan bir fırsat penceresi bulunmaktadır:

30 Paul Shemella, "The Spectrum of Roles and Missions of the Armed Forces," in *Who Guards the Guardians and How: Democratic Civil-Military Relations,* ed. Thomas C. Bruneau and Scott D. Tollefson (Austin: University of Texas Press, 2006).

- Devletin kendi bürokrasisine yönelik aktif laiklik, toplumsal hayatta dini pasif bir şekilde izleyerek devlet ile din arasında altın bir denge kurmayı amaçlayan ***"kendi içine aktif ama sivil topluma pasif laiklik"*** dengesini iyi kurup koruması,

- Siyasi görüşleri, etnik, mezhep ya da dini kökenleri ne olursa olsun tüm unsurlarına eşit haklar verilmesini ifade eden ***"eşit vatandaşlık"***.

- Türkiye'nin tüm sorunlarını çözmek ve silahlı çatışmaları siyasi arenaya taşıyarak aşmak için kapsayıcı ve şiddet içermeyen siyasi yöntemlerin benimsenmesi demek olan ***"çoğulcu ve kuşatıcı siyaset"***.

- Yine 15 Temmuz sonrası ortamda devlet aygıtının göreceği zararı sınırlamak için aşağıdaki konuları faaliyete geçirmelidir:

- Genel olarak güvenlik sektörünün, özel olarak TSK'nın demokratik ve sivil kontrolü ile sivil-asker ilişkilerinde tekelci sivilleşme ile demokratikleşme arasında altın bir denge sağlanması;

- Devlet bürokrasisinin hesap verebilir ve şeffaf bir şekilde kontrol edilmesi için etkin denetim ve gözetim mekanizmalarının oluşturulması;

- Hukukun üstünlüğü bakımından yargı bağımsızlığının güçlendirilmesi ve profesyonel bürokratik kültürün geliştirilmesi;

- Bürokrasi içinde liyakate dayanan bir terfi ve atama sistemi oluşturulması;

- Devletin kendi bürokrasisine yönelik "aktif laiklik", yani devlet aygıtının **dinden özgürleşebilmesi** grupların sızmalarına karşı kararlılıkla korunması, ancak devlet-birey ve devlet-toplum ilişkilerinde **dinin özgürleşmesini** esas alan "pasif laiklik", yani dini grupların silahlı şiddetten ve devlet bürokrasisine sızmaktan uzak duran sivil toplum aktörleri oldukları sürece devlet müdahalelerinden korunması arasında altın bir denge kurulması[31];

- Şeffaf, ölçülmesi kolay ve etkin kurumsal mekanizmaların ve süreçlerin oluşturulması yoluyla, devlet içinde "bürokratik olan" ile "politik olanın" birbirinden ayrılması.

Türkiye'deki sivil-ordu ilişkilerine geldiğimizde, dönüşüm ile ilgili yanıtlanması gereken hâlâ çok sayıda soru bulunmaktadır. Örneğin orduya profesyonelleştirmeye yönelik özerklik ve ayrıcalık sağlayan Huntington yaklaşımı bugün Türkiye için hâlâ yerinde ve geçerli midir? Yoksa ordu ile toplumun diğer geniş kesimi arasındaki kopukluğu yok etmeye çalışan Janowitz yaklaşımı, kalan tek seçenek midir? Sivil kontrolünün üç bileşeni olan kontrol mekanizmaları, gözetim mekanizmaları ve askeri uzmanlık, takım ruhu, askeri etik ve değerler sistemi vb. profesyonel askeri normları nasıl uygulayabiliriz? Bu makalede Türkiye'deki sivil-ordu ilişkilerini üzerine yoğun bir vurgu yapılarak sivil kontrolünün yanında demokratik kontrolün, etkinlik ve verimliliğin, toplumsal meşruiyetin ve Türk ordusunun küresel güvenlik ortamındaki itibarının da gerekli olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla Türkiye›deki durumun analizin iki düzeyde ele alınmalıdır:[32]

Siyasi analiz düzeyinde 15 Temmuzun üzerinden yaklaşık10 ay geçmesine rağmen tekelci sivilleşmenin fazlaca üzerinde durulmuş olmasına rağmen sivilleştirilen sivil-asker ilişkilerinin nasıl demokratikleşeceğine yönelik tartışmalar henüz çok cılızdır.

Politika seviyesi, güvenlik sektörünün, kendi ya da sivil grupların iradesiyle sivil hükümeti etkilemek üzere kendi zorlayıcı avantajını kullanmaktan vazgeçirilmesini sağlama mücadelesini içermektedir. Özellikle siyasi analiz düzeyinde sivil-asker ilişkilerinin önündeki en önemli engelin, akademik tartışmaların güçlü ideolojik bagajlar nedeniyle, Ak Parti hükümeti ve Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan yandaşlığı ile karşıtlığı üzerinden aşırı siyasallaşmasıdır. Yine parlamentonun tartışmalarda etkisinin zayıf olması, askerlikle ve güvenlikle alakalı konularda sivil toplumdaki entelektüel sermaye eksikliği, kimi zaman askeri elitlerin sivillerin yetersizliği konusundaki eleştirileri ile sivillerin askeri uzmanlığa gerekli saygı ve ihtimamı göstermemesi de siyasi düzeydeki önemli sorun alanlarındandır.

Organizasyonel analiz düzeyinde ise temel tartışma TSK'nın etkinliğini (verilen görevi yapabilme derecesi) ve verimliliğini (en az kaynakla görevi başarabilme derecesi), yani aslında harbe hazırlığını en yüksek seviyede tutabilme üzerine olmalıdır. Öncelikle TSK'nın 'etkinleşerek küçülmesi', müşterekliğin en optimum şekilde sağlanması, personelin moral ve motivasyonunu azami seviyede muhafazası, askeri eğitim kurumlarında istenen seviyede ve donanımda personelin yetiştirilmesi, TSK'nın uluslararası görevlerini en etkin şekilde yerine getirebilmesi, profesyonel normlarını en rahat şekilde geliştirebilmesi önem kazanmaktadır. TSK kurumsal

31 Bu ilke, devlet bürokrasisinin dinden açık bir şekilde ayrılması ile devletin unsurlarına din özgürlüğü vermesi arasında optimum bir denge gerektirir.

32 Metin Gürcan ve Megan Gisclon, "Turkey's Security Sector After July 15: Democratizing Security or Securitizing the State?" *Turkish Policy Quarterly*, 2017 Kışı.

dönüşümü konusundaki en önemli adımı Orgeneral Hulusi Akar'ın vizyonu ile atabilmiştir ancak TSK'nın Komuta Kademesi ne yazık ki bu vizyonu 2014-2016 arasındaki FETÖ mensupları ile gerçekleştirmeye çalıştığının farkına varamamıştır. Burada kritik soru "Artık bundan sonra TSK'da kurumsal dönüşüme kim cesaret edebilir?" dir. Yine özellikle TSK içinde her türlü düşünüş ve iş tutuş tarzında 'siyasi olan', 'bürokratik olan' ve 'profesyonel olan' arasındaki hassas denge sürekli gözetilmeli, hangi zaman ve şartlarda bu üç alandan hangisinin öne çıktığı konusunda personelde yüksek düzeyde durumsal farkındalık olmalıdır. Örneğin 15 Temmuz gecesi özellikle küçük rütbelerde 'amirinin emri (profesyonel olan)' ile 'devlet memuriyeti (bürokratik olan)' ile demokrasinin korunması ve sivil seçilmişe saygı (siyasal olan) arasındaki farklılaşma anında verdiği tepki aslında bu üç farklı pozisyondan hangisinin hangi şart ve zamanlarda öne geçeceği konusundaki farkındalığın TSK personeli için ne kadar önemli olduğunu ortaya çıkarmıştır.

TSK'yı etkileyen reformlar, elbette sivilleşme anlamına gelmektedir. Ancak *sivilleşme* otomatik olarak *demokratikleşme* demek değildir; elde etkin ve verimli, toplumsal meşruiyeti güçlü ve uluslararası itibarı yüksek bir ordu olmasını da tek başına sağlamaz. Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinde sağlıklı bir denge için aşağıdaki politika önerilerine dikkat edilmelidir:

- Türkiye'de ultra-güvenlikleştirilmiş bir siyasal ortamda sivil-asker ilişkilerinde giderek 'sivil yürütmenin' yegâne temsilcisi haline gelen Cumhurbaşkanlığı makamının sivil alanda hızlı şekilde güçlenmesi ve geleneksel anlamda 'askeri olanın' temsilcisi Genelkurmay Başkanlığı makamının hem TSK içinde hem de sivillere karşı pozisyonunda hızlı şekilde bir güç kaybı söz konusudur. Hem sivil alanda hem de askeri alanda bir muhataplık sorunu yaratabilecek bu güç transferinin sağlıklı şekilde hem demokratik ve sivil kontrol, hem de TSK'nın etkinliği ve verimliliği prensiplerini gözeterek yönetilmesi önem arz etmektedir. Bu güç transferinin faydaları ve mahzurları, yarattığı riskler ve fırsatlar, transfer sürecinin ölçülmesi ve yönetimi için depolitize, popüler ve magazinsel olmayan teknik-akademik tartışmalara ihtiyaç vardır.

- Başta MSB, MGK Genel Sekreterliği vb. bürokratik kurumlar içinde "sivil-asker entegrasyonunu" esas alan bir dönüşüm süreci takip edilmeli, bu süreç içinde askerlik ve güvenlik konularında sivil entelektüel sermaye güçlendirmeli, sivil ve askeri personelin arasındaki birlikte ve entegre çalışabilme kapasitesi arttırılmalıdır. Ortak çalışma alanlarında askerlerin sivilleri anlama konusunda daha istekli, sivillerin 'askeri uzmanlığa' daha hürmetkâr olması Daha da önemlisi askeri reformlar ve yeni sivil-ordu ilişkilerinin üzerindeki askeri uzmanların görüşlerini sivil seçkinlerin dikkate alma konusundaki isteksizlikleri (zaman zaman da küçümsemeleri) nötrleştirilmelidir.

- TSK, Türkiye'deki popüler siyasi tartışmaların merkezine çekilmemesi ve sivil-asker ilişkilerinin politik-steril tutulması sağlanmalıdır.

- 15 Temmuz sonrasında sivil-asker ilişkilerini ve TSK'nın teşkilatlanmasını değiştiren askeri reformların nedenleri, niteliği, kapsamı ve zamanlaması hakkında sivil elitler ile askeri elitler arasında bir fikir birliği tesis edilmelidir.

- TSK içindeki güç ilişkileri, örneğin değişim konusundaki tutumları açısında *simbiyontlar, pragmatistler ve reformcular* arasındaki güç ilişkileri, dünya görüşleri açısından *Mukaddesatçılar, Ulusalcılar, Atlantikçiler ve Avrasyacılar* arasındaki güç ilişkileri, kuvvet komutanlıkları arasındaki dönüşümün niteliği ve kapsamı konusundaki yaklaşım farklılıkları, üst subaylar ile genç subaylar arasındaki kuşak çatışması ve son olarak TSK içindeki rütbeliler arasındaki statü, imtiyaz ve hak farklılıklarının yönetilmesi ile doğru personel temin ve yönetimi politikalarının belirlenmesi önem kazanmaktadır. Bu sayede TSK içindeki *tek parçalı* (monolitik) kimlikli yapıdan çok parçalı *(polilitik)* kimlikli yapıya geçiş, TSK içindeki yönetilmesi gereken başlıca risk faktörüdür.

Sonuç olarak, 15 Temmuz sonrası ortamda Türkiye'nin yapması gereken, 15 Temmuz gibi başka bir gasp girişimi ile karşılaşmamak üzere etkili denetleme, dengeleme ve gözetim mekanizmaları oluşturarak devletin gücünün yürütme, yasama ve sivil toplum arasında *dağıtılması* demek olan "**güvenliği demokratikleştirmek**"tir. Sivil elitlerin izlediği yolun ise bunun tam tersi olarak "devletin aşırı derecede güvenlikleştirilmesi" veya başka bir deyişle, iktidarın önce askeri elitlerden sivil elitlere *aktarılması*, sonra da katı sivil kontrolü hedefiyle devlet aygıtını güvenlikleştirmek için *tekelci sivilleşme* olduğu görülmektedir. Dolayısıyla günün sonunda eldeki soru şudur: Tüm yumurtaları aynı sepete koyduğumuz sürece o sepete "askeri" ya da "sivil" adını vermek gerçekte bir şey ifade eder mi? Belki de doğrusu yumurtaları birden fazla sepete dağıtarak koymak en doğrusudur. Belki de bu soruyu cevaplamak *için* sivil-asker ilişkilerinde şu anda yaşadığımız *tekelci sivilleşmenin*, otomatik bir süreçle, kendiliğinden demokratikleşmeye evirilip evirilmeyeceğini *görmek* gerekecek.

İPM | IPC

İSTANBUL POLİTİKALAR MERKEZİ
SABANCI ÜNİVERSİTESİ KAMPUSU
ISTANBUL POLICY CENTER
AT SABANCI UNIVERSITY

ISBN: 978-605-9178-90-7

Istanbul Policy Center
Bankalar Caddesi No: 2 Minerva Han 34420
Karaköy, İstanbul TURKEY

+90 212 292 49 39
+90 212 292 49 57
@ ipc@sabanciuniv.edu
w ipc.sabanciuniv.edu